Тодор Балабанов (Шумен)

ЗА СМИСЪЛА НА ЕДИН ГРЪЦКИ НАДПИС ОТ МАНАСТИРА ПРИ с. ЧЕРНОГЛАВЦИ, ШУМЕНСКО

При археологическите разкопки на ранносредновековния манастир край с. Черноглавци[1] бяха открити стотици отломъци и няколко цели каменни блока, върху чиито лицеви страни са били врязани графитни рисунки и надписи на гръцки, глаголица и кирилица[2].

Предмет на настоящото изследване[3] е един цялостно запазен надпис на гръцки език (пол. №15), изсечен върху каменен блок, намерен в насипа от строителен трошляк в южната половина на притвора. Блокът е издялан от сивобял, дребнозърнест варовик и има форма на правилен паралелепипед с размери 0,19 х 0,22 х 0,36 м. Две от страните на блока са гладко обработени, а останалите - по-грубо, със следи от каменоделския инструмент. Това позволява да определим мястото на блока, който е бил вграден в дясната страна на централния вход, от притвора към наоса на църквата. Върху страната, която е била обърната към входа, са врязани с тънко острие окръжност и „Х“-образен кръст (или кръст на Св. Андрей)[4], разделени с вертикална права линия. Втората лицева страна, обърната към притвора, е с размери 0,19 х 0,22 м. Върху фино изгладената повърхност е изсечен дълбоко 5 редов гръцки надпис, разположен от двете страни на също така дълбоко врязан кръст. Последният е с широки прави рамена, запълнени с косо поставени снопчета от чертици. Вертикалните рамена на кръста са силно удължени, като долното рамо е два пъти по-дълго от горното и завършва като заострена греда. След врязването на кръста, лицето на блока е било разграфено с успоредни прави линии на 8 надписни полета, с ширина от 0,015 до 0,025 м. Допуснатата неточност при разграфяване на

---

[1] **Т. Балабанов.** Старобългарски манастир при с. Черноглавци. - ИИМШ, 8, 1993, с. 263-272.

[2] Броят на фрагментарно запазените и цели надписи надхвърля 70, а на рисунките - 190. По вид надписите са: 4 глаголически плюс отделните глаголически букви, над 40 кирилски и около 25 - гръцки. Пет цели и 10 фрагментарни надписа имат официален характер, а останалите са графити.

[3] С палеографските и други особености на надписа ще се занимаем в друго изследване.

[4] **З. Косидовский.** Сказания Евангелистов. М., 1981, с. 214 и сл.

редовете (линиите от дясната страна на кръста са продължение на линиите от лявата страна) е причина преписвачът да наруши рамките на полетата в дясно от кръста и вреже буквите от първи, втори, четвърти и пети редове върху разделителните линии. Като цяло обаче надписът е изсечен грижливо, с близки по височина букви (от 0,01 до 0,015 м.), оформени хоризонтални редове и приблизително еднакви бели пространства между тях. Унищожените букви в края на първи, трети и четвърти редове, отчупени с ръбовете на каменния блок и повредените частично букви в първи, четвърти и пети редове, могат да бъдат възстановени без затруднение, което улеснява разчитането на надписа.

Първият ред започва с опр. член το. Лявата част на хоризонталната хаста на буква „Τ“ е отчупена, но възстановяването ú е безпроблемно. Втората дума е изписана в съкратен вид, с титла отгоре σ̄τ̄ρο. Тя може да се допълни като στ[αυ]ρο(ς): ‘кръст, мочение, мъченическа смърт’, или като στ[υγε]ρος, епическа и поетическа форма на στυγνος със значение ‘суров, страшен, ужасен и др.’[5]. Следващата дума е μορφο(ω): ‘изобразява, придава форма, вид, образ и др.’. Тук лявата вертикална хаста на буквата „Μ“ е отчупена, но лесно се възстановява. Последната запазена (частично) буква от реда е „Τ“. Следващата, напълно унищожена буква в края на реда, не може да бъде друга, освен ε и заедно с първите 4 букви от втория ред съставляват думата τ(ε)κτον със значение: ‘строител, дърводелец, създател, творец идр.’. Мястото на отчупената в края на първия ред люспа е малко, за да предположим, че до края на реда е имало изсечена още една буква (υ), което би променило смисъла на думата, но обезсмисля целия израз. Следващите думи във втория и третия ред на надписа са четливи и могат да се преведат по следния начин: ευ - наречие със значение ‘добре, твърде’ и др. усилващо действието на глагола σθενο(ω) - ‘укрепвам, правя силен, давам сили и т. н.’. Изписано с τ

[5] Тук и по-нататък съм използвал **Ал. Милев**. Старогръцко-Български речник. II изд., С., 1943.

глаголната форма στενῶ има друго значение - притеснявам, стиснявам, ограничавам. Последната буква от втория ред е леко повредена, но е безспорно α от думата κράτος - ‘власт, сила, мощ, (метонимично - владетел, господар). В края на трети ред отчупената люспа е засегнала буквата „О“ и е унищожила окончанието ν на думата δρακον - ‘дракон, сатана’. Четвъртият ред започва отново с определителен член τὸ и μορφὸ (образът на твореца), последното от частицата τε, свързана чрез елизия с ευκτόν. Последните две букви от реда са частично повредени, но долната част от буквата ο и малка част от вертикалната хаста, позволява да възстановим ον, окончание на ευκτ[ὸν] със значение: ‘желан, достоен за желание’ и др. Петият, последен ред започва с ησχυν от αισχυνω - ‘опозорявам, осквернявам, обезобразявам’ и т. н. Следващите три букви, засегнати при разцепването на каменния блок, могат да се възстановят без затруднение. Тук стои консекутивната частица οὖν - ‘въпреки, следователно, впрочем’ и т. н. Последната дума от надписа е τριβή със значение ‘триене, изтриване, унищожение и др.’.

Така попълнен, надписът има следния завършен вид:

τὸ στ[αυ]ρὸ μορφὸ τ[ε]-
κτον ευσθενες κρά-
τος δρᾰ́κο[ν]
τὸ μορφὸ τε῾υκτο[ν]
ησχυν ουν τριβὴ

В превод:

„Кръстът, образ на твореца ограничава силата на дракона (сатаната) образът желан (достоен за желание) въпреки (неговото) оскверняване и унищожение“.

Преводът на целия надпис може да има и други нюанси, но основният смисъл едва ли би се променил съществено. Ето защо може да се твърди с увереност, че надписът е бил врязан около кръста, който символизира образа на Христос, за да внуши на влизащите в храма, че неподчинението на кръста и оскверняването му е позорно дело.

Възниква въпросът защо към средата на X в., когато се датира надписът, и когато с такова постоянство посетителите на храма са изсичали или издраквали върху каменните блокове кръста с изписани между рамената букви **ΪC ΧC ника** (Исус Христос Победител), е изсечен и този предупреждаващ надпис, че оскверняването на кръста е позорно дело.

Известно е, че през първите векове на християнството привържениците на Исус са изпитвали непреодолимо отвръщение към кръстния знак. Макар че ап. Павел в своята христология прави кръстния символ на спасението на човечеството чрез жертвената смърт на Исус и с това символ на победата на християнството, кръстът не придобива популярност. В ранното християнско изкуство символ на Христос е рибата. Християните изтълкували началните букви на гръцката дума „ιχθύς“ като ‘Исус Христос син Божий, спасител’[6]. Реално кръстът, като символ на Христос, получава разпространение едва след V в., т. е. 100 години след като Константин Велики отменя смъртоносното наказание чрез разпятие. Образът на кръста като оръдие на смъртта е бил забравен и е престанал да предизвиква ужас. Впрочем, самият Константин, за да увековечи кръста, който забелязал на небето преди битката си с Махсенций, наредил на императорския му знак да бъде изобразен кръст и следния надпис: „In hos signo vinces“ (С този знак ще победиш)[7]. След VI и VII в. кръстът, като символ на Христос и християнството, добива все по-широко разпространение в целия християнски свят. В България, след приемане на християнството, кръстът, като символ на Христос и спасението от злото, също придобива широка популярност. За това свидетелстват хилядите археологически и архитектурни паметници от втората половина на IX и X в., върху които са изобразени кръстове. За това свидетелства и Презвитер Козма, който в своята Беседа против богомилите, преди да изобличи

[6] **З. Косидовски.** Евангелски сказания. С., 1982, с. 282.
[7] **З. Косидовски.** Цит. Съч.

враговете на Христовия кръст, възкликва с радост: „Кой християнин прочее не се просвещава чрез кръста Господен? Кой не се радва като вижда да стоят кръстове по високите места, по които по-рано принасяха жертви на бесове, като колеха своите синове и дъщери? Кой като попадне в някаква напаст и като направи кръстен знак на лицето си и на сърцето, не се избавя от злото?“[8]. В същото време християнството и неговите основни символи - кръстът и иконата, са били сериозно застрашени от новопоявилата се богомилска ерес. Затова Презвитерът поучава и предупреждава: „Бесовете се боят от Христовия кръст, а еретиците секат кръстовете и си правят от тях оръдия. Бесовете се боят от образа на Господа, нарисуван на дъска; еретиците не се кланят на иконите и ги наричат идоли“. Затова между многобройните клетви, отправени от Презвитер Козма към еретиците има такава: „Който не се кланя с упование на честния кръст Господен, да бъде проклет“[9].

Впрочем, това е истинският смисъл на разглеждания от нас надпис. Той е бил насочен към отдалечените от духовните центрове Преслав, Плиска, Дръстър българи, които са били подложени най-силно на влиянието на богомилската ерес. Въпросът защо надписът е на гръцки и дали той е цитат от популярен през X в. гръцки текст, остава открит.

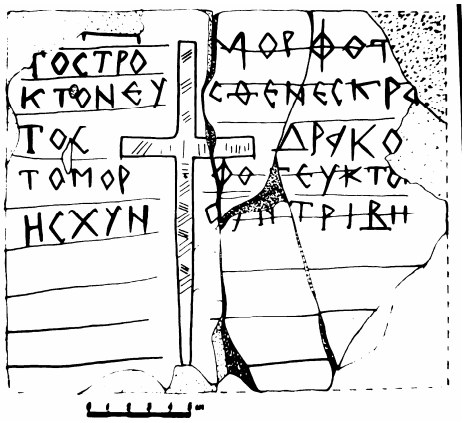

[8] **Ив. Дуйчев.** Из старата българска книжнина. С., 1943, с. 103 сл.
[9] Пак там.

ON THE MEANING OF A GREEK INSCRIPTION FROM THE MONASTERY NEAR CHERNOGLAVTSI, SHOUMEN REGION

Todor Balabanov (Shoumen)

(summary)

The present study considers an entirely preserved inscription in Greek found during archaeological excavations of the early mediaeval monastery near the village of Chernoglavtsi, Shoumen region. The inscription was incised together with a cross on a stone slab which was placed at the right hand side of the central entrance leading from the narthex to the nave of the church. The main meaning of the inscription is that the cross which stands for Christ defeats the power of the dragon (Satan) and that any destruction or defilement of the cross is an evil deed. The dating of the inscription to the mid-10th century associates it with the precepts of the priest Cosmas found in his *Discourse against the Bogomils*. Doubtless this inscription was directed at those Bulgarians who, far from the spiritual centres of Pliska and Preslav, were strongly exposed to the influence of the Bogomil heresy which threatened the chief symbols of Christianity - the icon and the cross.